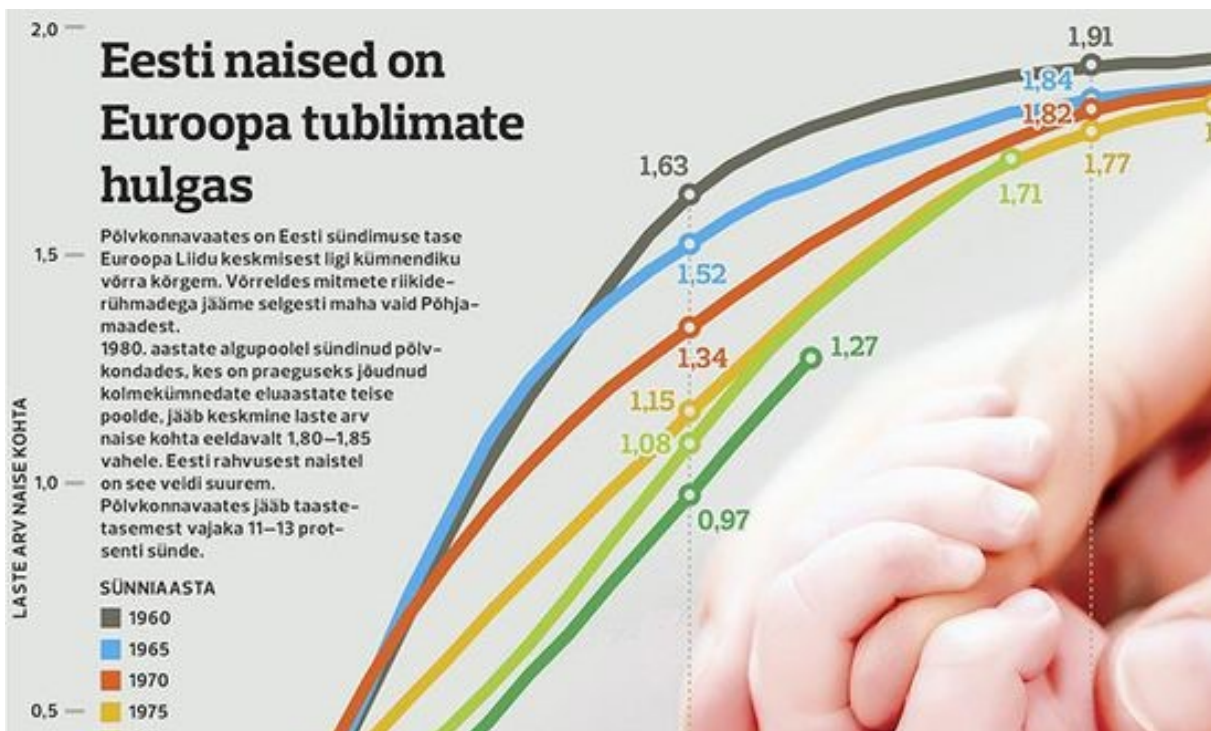

Millises suunas liigub noorte pereelu?

Lea Danilson-Järg toimetaja 07.mai 2019

- 1991. aastaks oli sündimuskordaja eelnenud kõrgseisust viiendiku võrra väiksem.
- Vähesest sündimusest veel suuremat rahvastikukadu on põhjustanud väljaränne.
- Praegu kujundavad sündimuse taset 1980ndatel ja 1990ndate algul sündinud naised.

Eesti sündimuse tase ületab Euroopa Liidu keskmist.

FOTO: Postimees

Käesolev artikkel on lühikokkuvõte Allan Puuri ja Hanna Vseviovi laiemast käsitlest, mis ilmus Akadeemia käesoleva aasta märtsinumbris. Selles antakse ülevaade sündimuse pikaajalistest suundumustest ja nüüdisolukorrast Eestis 21. sajandil ning käsitletakse ka sündimust mõjutava poliitikaga seotud valikuid.

ÜRO rahvastikuosakonna pikaajaline juhataja Paul Demeny on pidanud nüüdis-Euroopa rahvastikuprobleemide peamiseks allikaks jätkusuutamatut sündimust. Eestis põhjustab taastetasemest väiksem sündimus samuti probleeme: nii rahvaarvu kui ka laste ja noorte osakaalu vähenemise. Veelgi suuremat rahvastikukadu on Eestis põhjustanud väljaränne, mis on siiski viimasel ajal pidurduma hakanud.

Kuigi sageli nii arvatakse, ei tekkinud vähese sündimuse probleem Eestis seoses 1990. aastate ühiskonnamuutustega. Sündimus langes Eestis allapoole rahvastiku taasteks vajalikku taset juba enam kui 90 aastat tagasi. «Pööre väiksema laste arvu poole, mis koos keskmise eluea pikenemisega moodustab osa ühiskonna nüüdisajastumisest, algas Eestis pärast 19. sajandi keskpaika, enam-vähem samal ajal rahvusliku ärkamisega.» Sündimuse vähenemine kestis seega rohkem kui pool sajandit, enne kui see 1920. aastatel taastetasemest madalamale langes.

Okupatsioon väärast sündimuse seniselt arenguteelt

Kuni Teise maailmasõjani kulges Eesti rahvastikuareng samas taktis demograafilise ülemineku juhtriikidega. «Riikidevaheline võrdlus näitab, et sõjaeelne Eesti sarnanes sündimusolukorra poolest Põhja- ja Lääne-Euroopa maadega. Pärast Teist maailmasõda see sarnasus lõppes, sest Eestis ei toimunud 1940.–1950. aastatel beebibuumi, mis viis eelmainitud riikides sündimuse kaheks aastakümneks tagasi taastetasemele.»

1950. aastatel ja 1960. aastate algul oli Eestis (ja ka Lätis) sündimus üks väiksemaid maailmas tõenäoliselt just ühiskonda tabanud vägivaldse ümberkorralduse tõttu. Hiljem olukord paranes. «1960. aastate teisel poolel sündimus suurenes ja 1970.–1980. aastate keskmisena ulatusid aastapõhised sündimuskordajad Eestis üle pika aja taas taastetasemeni.»

Eestist lääne pool liikus sündimus alates 1960. aastatest aga vastupidises suunas. «Tagantjärele on seda beebibuumi lõpule järgnenud muutuste lainet hakatud nimetama teiseks demograafiliseks üleminekuks. Kuigi enamik teisele üleminekule omaseid nähtusi (nt vabaabieliu levik, lahutuste arvu kiire kasv) avaldus ka Nõukogude Eestis, jäi sinne ühiskond sündimuse uuest langusest kaheks aastakümneks kõrvale.»

Ühiskonnamuutustel oli suur mõju

Taasiseseisvumise eel oli Eesti sündimus jõudnud kogu sõjajärgse aja kõrgeimale tasemele. «Aastapõhised sündimusnäitajad saavutasid Eestis kõrgpunkti üsna režiimivahetuse eel ja seda on seostatud laulva revolutsiooniga. 1987.–1988. aastal kerkis sündimuskordaja 2,26 lapseni naise kohta.» Sündimuse tähelepanuväärselt kõrget taset võis siiski täheldada juba varem, aastatel 1983–1984 ja 1986.

Märgid sündimuse vähenemisest hakkasid ilmnema 1989. aastal ning iseseisvuse taastamise ajaks oli sündimuskordaja eelnenud kõrgseisust juba viiendiku võrra väiksem (1,80 last naise kohta). «Eesti dokumenteeritud rahvastikuloo kõige madalamale tasemele langesid sündimusnäitajad 1998. aastal, mil registreeriti napilt üle 12 000 sünni ja summaarne kordaja oli 1,28 last naise kohta. Ida-Euroopa kontekstis võib sellist miinimumtaset hinnata pigem mõõdukaks kui väga madalaks.» Vähene sündimus jätkus ka 21. sajandi esimestel aastatel.

Trendi uus murdepunkt jääb aastatesse 2002–2003, mil algas sündimusnäitajate seitse aastat kestnud tõus. Sajandi esimese kümnendi lõpul, 2008–2010 oli sündimuskordaja isegi 1,70–1,72 last naise kohta. Sündide arv oli kõige suurem 2008. aastal – pisut üle 16 000. «Sündimuse suurenemise ja 1990. aastate keskpaigast jõudsalt vähenenud suremuse koosmõjul jõudis loomulik iive Eestis eelmisel kümnendivahetusel lühikeseks ajaks mõnekümne inimese võrra plusspoolele.»

Vanemahüvitise positiivne mõju tipnes masu ajal

Sündimuse tiptase möödunud kümnendi lõpul oli samal ajal puhkenud majanduskriisi taustal üllatav. Näiliselt paradoksaalse olukorra põhjuseks peavad autorid Eesti heldet vanemahüvitise süsteemi. «See motiveeris ühe- ja kahelapselisi peresid saama järgmist last lühikese ajavahemiku jooksul (kuni 30 kuud), säilitades boonuse varem väljateenitud hüvitise suuruse.» Selline võimalus, mida tuntakse kiiruspreemiana, lisati Eesti vanemahüvitise süsteemile enne kriisi puhkemist.

Esialgset andmed näitavad, et sündimuse kasv jätkus ka 2018. aastal; täpsemad andmed avaldab statistikaamet sel kuul.

Masu järel on sündimuskordaja olnud mõnevõrra väiksem, võimalik, et osaliselt masuaegse teiste ja kolmandate sündide «kuhjumise» tagajärjel. «Languse põhi jõudis kätte 2013. aastal, mil sündimuskordaja langes 1,52 lapseni naise kohta. Järgnenud aastatel see suurenes, ulatudes 2016.–2017. aastal 1,59–1,60 lapseni.» Esialgsed andmed näitavad, et sündimuse kasv jätkus ka 2018. aastal (täpsemad andmed avaldab statistikaamet sel kuul – toim).

Üks võimalus laste defitsiiti hinnata on kõrvutada Eesti summaarset sündimuskordajat taastetasemega, mis on ümardatuna 2,1 last naise kohta. Sel juhul jäi ka 21. sajandi seni parimatel aastatel (2008–2010) rahvaarvu vähenemise peatamiseks vajalikust sündimustasemest puudu 17–18 protsenti. Kümneni keskmist aluseks võttes oleks defitsiit 24 protsenti.

Aastane sündimus paistab tegelikust väiksem

Kuid nüüdis-Eestis loob aastapõhiste sündimusnäitajate taastetasemega kõrvutamine olukorrast ülemäära pessimistliku pildi. Nimelt mõjutab Eesti sündimusnäitajaid alates 1990. aastatest laste sünni nihkumine hilisemasse vanusesse. Sellel üldisel käitumusmuutusel on tugev mõju kõigile aastastele sündimusnäitajatele – sünnitusea kasvades paistab sündimus tegelikult väiksem ja sünnitusea noorenedes, vastupidi, suurem. «Euroopa piirkondade kohta esitatud võrdlusandmed lubavad oletada, et sünnitusea tõus jätkub Eestis vähemalt järgmise kümneni lõpuni. Selleks ajaks on naiste keskmine vanus esiklapse sünnil tõusnud 29.–30. eluaastani ning ühtlustunud Põhja- ja Lääne-Euroopaga.»

Tõepärasema pildi saamiseks on seega otstarbekas sünnitusea tõusu mõju näitarvudest analüütiliste võtetega kõrvaldada. Niimoodi korrigeeritud andmed näitavad, et tegelikult kestis sündimuse järsk vähenemine Eestis vaid 1993.–1994. aastani ja sestpeale on sündimus liikunud pigem üles- kui allapoole.

Kui sünnitusea mõju kõrvale jätta, paistab ka taasiseseisvumisele eelnenud olukord harjumuspärasest erinev. Ajastuskorrigeerimise järel on 1955–1979 summaarne sündimuskordaja keskmiselt 1,81 laste naise kohta, aastate 1992–2016 oma aga 1,86. Kui 1980. aastad kõrvale jätta, oli ajastusmõjust puhastatud keskmine sündimustase Eestis nõukogude ajal tegelikult madalam kui iseseisvuse taastamisele järgnenud ajal.

Tegelik laste arvu muutus on väike

Kõige täpsem võimalus sündimustaseme ja selle muutumise hindamiseks on vaadata reproduktiivea vältel sündinud tegelikku laste arvu. Selle võrdlemine aastakäikude vahel näitab iga põlvkonna panust rahvastikutaastesse.

Artiklis on vanim võrdlusse võetud põlvkond 1960. aastal sündinud naised. Nende naiste peremoodustuse tippaeg langes suure sündimusega 1980. aastatesse. Sellele põlvkonnale oli iseloomulik, et lapsed sündisid tänapäeva mõistes varakult. «See põlvkond esindab paljus veel 1970.–1980. aastatele omast käitumismustrit, mille kohaselt lapsed sündisid varsti pärast haridustee lõpetamist või juba õpingute ajal ja kolmekümnendaks eluaastaks oli 80 protsenti sündidest toimunud.» Keskmiselt sündis neil naistel 1,93 last. See kinnitab veel kord, et nõukogude aja lõpu sündimustase oli tegelikult madalam, kui 1980. aastate statistika põhjal võiks arvata.

Sellegipoolest olid just 1960. aastate alguse aastakäigud 20. sajandil sündinud Eesti naiste põlvkondadest ühed kõige lasterohkemad. 1910. aastatel sündinud eesti rahvusest naistel oli keskmiselt 1,80–1,85 last, järgneval kümnendil sündinuil vähenes laste arv 1,70–1,75ni. Alates 1930.–1940. aastate põlvkondadest oli keskmine laste arv Eestis tõusuteel ja seda kuni 1960. aastate alguse aastakäikudeni.

Järgnevates põlvkondades hakkab laste saamine nihkuma hilisemasse vanusesse ning veidi väheneb ka keskmine laste arv. Vähenemise ulatus on siiski tunduvalt väiksem, kui aastapõhiste sündimuskordajate ja sündide arvu muutuse põhjal võiks oletada. 1965. aastakäigu naised said keskmiselt 1,87 last. Sama palju lapsi said ka 1970. aastate esimesel poolel sündinud naised, kelle laste saamise aeg jäi juba pea täielikult iseseisvuse taastamisele järgnenud aega. 1960. aastakäiguga võrreldes on see siiski vaid 0,06 lapse ehk 3,1 protsendi võrra vähem.

1975. aasta põlvkonna puhul kujuneb keskmine laste arv ilmselt pisut väiksemaks. 2017. aasta lõpuks oli neil sündinud keskmiselt 1,83 last naise kohta. Kuna need naised olid selleks ajaks juba 43-aastased, võib seda arvu enam-vähem lõplikuks lugeda.

Praegu kujundavad sündimuse taset 1980. aastatel ja 1990. aastate alguses sündinud naised. 1980. aastal sündinud naised olid 30. eluaastaks saanud sama palju lapsi kui varasem, 1975. aasta põlvkond. «Kahekümnendates eluaastates sündimata jäänud lapsed ei

**jäänud seega sündimata, vaid tulid ilmale mõnevõrra hiljem.»
Analüüsist on ka näha, et sündide hilisemasse vanusesse nihkumise tempo on hakanud 1980. aastate põlvkondades aeglustuma.**

Kõige nooremad artiklis vaadeldud naised, 1985. aastal sündinud, paistavad liikuvat eelnevatest veidi väiksema sündimuse poole. Osalt võib nende puhul olla tegu 2008.–2010. aasta majandussurutise mõjuga, mis tabas seda põlvkonda 20. eluaastate keskpaigas. «Järgnevad aastad näitavad, kas praegu andmetes kajastuv laste arvu vähenemine jääb sellisena püsima või muutub see 1985. aasta põlvkonna 30. eluaastate lõppu jõudes mõnevõrra väiksemaks.»

Lähtekoht poliitikakujunduseks

Kokkuvõttes näitab analüüs, et muutused põlvkondade tegelikus laste arvus ei ole olnud suured, vaatamata sellele, et aastati on sündide arv üsna palju kõikunud.

1980. aastate alguse põlvkondades jääb keskmine laste arv eeldatavalt 1,80–1,85 vahele (eesti rahvusest naistel veidi suurem), mis on 11–13 protsenti taastetasemest allpool. Põlvkonnavaates on Eestis sündimuse tase seega võrdlemisi hea, Euroopa Liidu keskmisest ligi kümnendiku kõrgem. «Keskmise laste arvu poolest sarnaneb Eesti sündimustase Lääne-Euroopa riikide keskmisega (1,82), olles eespool Ida-Euroopast (1,67) ja Lõuna-Euroopast (1,47), kuid jääb alla Põhjamaadele (1,95).» (Praegu aktiivse reproduktiivea lõppu jõudvates aastakäikudes – toim.)

Muutused põlvkondade tegelikus laste arvus ei ole olnud suured, vaatamata sellele, et sündide arv aastati on üsna palju kõikunud.

Seda, et lapsesaamise soov pole nooremate naiste hulgas kadunud, näitavad andmed sündimuskavatsuste kohta. «Eurobaromeetri küsitluse kohaselt oli soovitud laste arv 25–39-aastastel Eesti naistel keskmiselt 2,3 ja 15–24-aastastel 2,2. Kui võrrelda seda 21. sajandi esimesel kümnendil kogutud samasuguste andmetega, pole soovitavas laste arvus kuigi suuri muutusi toimunud.» Tõsi, need sündimiskavatsusi puudutavad andmed on kogutud käesoleva kümnendi algul ja vajavad uuendamist.

Soovitud laste arvu võrdlemine tegeliku sündimusega annab ette võimaluste piirid riiklikuks poliitikakujunduseks. Kui nooremate naiste

soovitud laste arv on keskmiselt 2,2–2,3, aga tegelik laste arv praegu pereloomes olevates põlvkondades jääb tõenäoliselt 1,80–1,85 vahele, viitab see soovide täitumist takistavatele teguritele ja ühtlasi ka sündimuse mõningase suurenemise võimalikkusele. «Kuigi sündimuskäitumist mõjutab suur hulk individuaalseid ja ühiskondlikke tegureid, on lapsesaamise soovides ja nende soovide täitumises arvestatav osa ka perepoliitikal.»

<https://meieesti.postimees.ee/6676874/millises-suunas-liigub-noorte-pereelu>